

Tres impressions litúrgiques de Saragossa desconegudes, per JORDI RUBIÓ.

EL Dr. Elze, alemany resident a Barcelona des del començament de la guerra, ha adquirit recentment tres esplèndides edicions de música litúrgica, les tres saragossanes, i desconegudes pel Sr. J. M. Sánchez en la seva *Bibliografía aragonesa del siglo XVI* (Madrid, 1913). El seu afortunat possessor ha tingut la gentilesa de mostrar-me-les, posant-les a la meua disposició tot el temps que em féu falta per estudiar-les i autoritzant-me per presentar-les al públic. El desig de correspondre a aquesta generosa atenció i l'extraordinària bellesa tipogràfica d'aquells llibres, més que no pas la fàcil vanitat d'afegir algun títol nou a la copiosa però incompleta llista dels que descriu el bibliògraf aragonès, em resolen a escriure aquestes notes, encara que surtin un poc dels límits de la bibliografia catalana dins els quals es mou el nostre BUTLLETÍ.

Són les tres edicions més antigues que d'aquest caràcter coneixem de la impremta saragossana, procedents les tres del taller d'En Jordi Coci, el rei de la tipografia litúrgica espanyola al meu entendre, qui sembla haver heretat dels Hurus l'art de l'ornamentació brillant i superba dels llibres. Van aplegades actualment en dos volums, l'un dels quals conté un 1) *Passionari* estampat a Saragossa per Jordi Coci en 1504, i el segon un altre 2) *Passionari* enllestí l'any 1510 pel mateix impressor alemany, i 3) un *Intonario* sense colofó, però procedent indubtablement de les mateixes premses a judicar, entre altres indicis, per l'escudet de la part inferior de la portada. La lletra del text, per al cant i les caplletres, són iguals en els tres volums, però l'*Intonario* porta, demés, unes esplèndides inicials gravades amb escenes del Nou Testament, de grans dimensions, al començament de sis dels vuit tons d'introit que conté. En la descripció que donem més avall ja es detallen puntualment les particularitats de cada llibre.

L'obra ja esmentada del Sr. Sánchez descriu tres impressions de 1529, 1538 i 1552 (núms. 157, 212 i 333) a la primera de les quals anomena *Cantoral* i *Passionarios* a les dues últimes, essent totes tres de contingut idèntic malgrat aquesta divergència

de títol, que no es basa en cap indicació del llibre i sembla filla d'una inadvertència del bibliòfil aragonès. Les tres contenen el *Passio*, l'evangeli *Cum appropinquasset*, l'*Exultet* i benedicció del ciri Pasqual, l'evangeli *liber generationis Jesu Christi*, el *Kirieleyson* de Setmana Santa i les Lamentacions. En els tres llibres van en aquest mateix ordre, però en les edicions de 1529 i 1552 són tan absolutes les coincidències,

**Hoc opus fuit impressum in insigni
Cesaraugustana civitate: per industriā
discretorum virorum Georgij coci et
Leonardi butz: germanice natiōis.
Peractū vero q̄rto die mēsis marcij
Anno salutis millesimo quingentesi
mo quarto.**

Fig. 13. — Colofó reduït del *Passionarius*
de 1504

fins en la distribució de les ratlles del títol, que indubtablement fou la una el model de l'altra.

L'edició de 1529 diu En Sánchez que és la *más antigua de cantorales litúrgicos* feta a Saragossa. Aquesta observació és feta massa lleugerament. Sols fixant-se en la frase del colofó *Accipe ... nunc denuo impressam veram passionis ... historiam*, hagués vist que almenys n'hi havia una de més antiga. Però, demés, el mateix Sánchez cita amb el núm. 37 un *Intonario* imprès per en Coci en 1510, que el P. Villanueva va veure a Onteniente (*Viage*, II, 146), contenant *las pasiones, lamentaciones y la angélica*, que no és altra cosa que una edició més antiga del passionari batejat de *Cantoral* en la *Bibliografía aragonesa*.

En quina relació estan els nostres llibres amb aquestes edicions? Vegem-ho:

1) Coci i Hutz, 1504. Conté els quatre *Passio*, evangeli *cum appropinquasset*, l'*Exultet* i benedicció del ciri pasqual, i el *Liber generationis*.

2) Coci, 1510. Comprèn les mateixes peces litúrgiques de les edicions de 1529, 1538 i 1552, i crec que podem identificar-lo amb el núm. 37 d'En Sánchez, que s'ha d'accontentar amb reproduir la notícia del P. Villanueva, per no conèixer-ne cap exemplar existent.

Tenim, doncs, que els llibres de la biblioteca del Dr. Elze representen les dues versions més antigues conegudes de la sèrie de passionaris saragossans, augmentada en quant al text des de la impressió de 1510 amb la inclusió dels Kiries i les Lamentacions. La de 1504 era del tot desconeguda. Deu ésser una de les últimes que estamparen J. Coci i L. Hutz plegats a Saragossa, perquè en 1505 el troba ja Serrano

treballant a València i Sánchez suposa (v. I, p. IX) que en 1504 es traslladà a aquesta ciutat. Sigui com sigui, ens fixa una data nova en l'activitat tipogràfica del company de Hutz.

Parlem ara de l'*Intonario caragoçano*, que no és tampoc mencionat en la *Bibliografia aragonesa*. L'autor, Mn. Pere Ferrer, sacerdot saragossà, l'endrega a l'il·lustre arquebisbe D. Fernando de Aragon amb una interessant carta-pròleg, de valor per a la història de la música religiosa espanyola. Sols Latassa parla d'aquest autor, i encara en forma vaga i poc documentada. En Sánchez cita d'ell dues edicions d'un *Intonario general para todas las iglesias de España* (núms. 274 i 409), l'última de les quals, avui és perduda i sols es coneix per una poc precisa indicació d'En Latassa; corresponen als anys 1548 i 1559. La dedicatòria de l'*Intonario caragoçano*, permet situar la seva composició posteriorment a 1539, data de la consagració de l'arquebisbe Fernando de Aragon. Per altra banda, deduïnt-se del pròleg que representa el primer pas en la reforma de la música religiosa duta a terme per aquell arquebisbe, ha d'ésser anterior de bon tros a 1548, data en la qual trobem estampat un *Intonario general de España* del mateix autor, *corregido y en muchos lugares emendado*. Els caràcters tipogràfics són els d'En Coci, com ja havem dit; les orles, del millor gust dins del seu estil renaixent, són també del seu taller, i trobem elements de les mateixes, entre altres llibres, en el número 247 d'En Sánchez (any 1545), però això sol no fóra prou per assegurar que fos imprès abans de la mort d'En Jordi Coci (1546 o 1547), ja que el seu hereu Pere Bernuz seguí usant-los al principi sense alteració, com es pot veure en el facsímil del núm. 259 de la *Bibliografia Zaragozana*, estampat en 1547, després de mort el vell impressor alemany. El suposo, doncs, imprès entre 1539 i 1547; però no tinc

Fig. 14. — *Passionarius* de 1510 (f. a¹ v.)

mitjans per a cenyir més el plantejament d'aquest petit problema que resoldran fàcilment els bibliògrafs aragonesos.

L'*Intonario* és una joia de la seva tipografia, sobretot per la bellesa dels gravats. L'escena del Calvari, la testa de Jesús posada després de la taula (fig. 15), la portada, la bellíssima estampa de la Verge del Roser que encapçala el cant de la Salve (fig. 17), donen al llibre un noble aspecte d'impressió del Renaixement que contrasta amb el

caràcter més arcaic de les lletreries, idèntiques a les que apareixen en les estampacions d'En Coci de 1504 i 1510 a què abans m'he referit.

És hora, ja, de presentar els llibres.

1) *Passionarius*. Saragossa, J. Coci i L. Hutz, 1504. Caixa : 253 × 165 mm. 86 ff. s. n. Sign.: a-1⁶, m⁸, n-o⁶. Lletra gòtica. Imprès en negre i vermell. Signes musicals. Inicials en fusta.

Manquen en l'exemplar que descrivim els folis a¹, diiii, dv, giv, gv, kiv, kv. Relligat en pergami antic.

foli a¹ falta; pels petitíssims restes que en conserva l'exemplar, sembla que contenia un gravat de tota l'amplada de la plana.

f. aii, amb notació musical : [En vermell:] In dñi· | ca ramif palmaꝝ. | [En negre:] Passio domini nostri ihesu xpi | scdm matheū...

f. dvi : [En vermell:] Passio dñi fām | Marchū : FERIA | terciā dicenda.

f. giv vi : [En vermell:] FERIA q̄rta | passio fcdꝝ | lucham.

f. kiv v. : [En vermell:] In die vene- | ris sancti pas- | fio scdꝝ iohes.

f. mviii : [En vermell:] Dñica i ramis palāꝝ | ān būdictiōeꝝ ramoꝝ | dicit̃ euāgelia qd seqt̃.

f. nii : [En vermell:] In vigilia refu | rectiōis dñi ad | būdictiōeꝝ cerei. | [En negre:] Exultet iā angelica...

f. oii v. : [En vermell:] In vigilia natalis | domini in matuti- | nis Euangelium.

f. ov colofó : [En vermell:] Hoc opus fuit impreffum in insigni | Cesaugustana ciuitate : per Iduftriā | discretorum virorum Georgij coci et | Leonardi hutz : germanice natiōis. | Peractū vero q̄rto die mēsis marcij | Anno salutis millesimo quingentesi | mo quarto (fig. 13).

L'última fulla devia esser blanca.

2) *Passionarius*. Saragossa, Coci, 1510. Caixa : 301 × 183 mm. 70 ff. s. n. però marcats en tinta. Sign.: a-k⁶, l¹⁰. Lletra gòtica. Imprès en negre i vermell. Capitals en negre i vermell. Signes musicals.

foli a¹ : *Passionarius*. | In hoc volumine cōtinetur Passio iesu xpi quattuor | euāgelistaꝝ : quaterna cantus pulchra modulatione | notatū : vniciuꝝ etiā suū conueniēs

Fig. 15

Ferrer : *Intonario Caragoçano* (f. ✠₄)

euangeliiū du- | plici tono annexū. Item euāgeliiū *Cum appro-* | pinquasset. *ec̄.* Bñ-
dictio cerei paschalis *Exul-* | *tet iā angelica turba ec̄.* cū ceteris correq̄tis | pul-
cherrime punctatū. Post hec euāglm | *Liber generatiōis ec̄.* in matutinis na | tiuitatis
dñi cantāduz. Similiter de | nouo addita sunt ea q̄ post anāz de | Bñs in matutinis
feria .iiij. v. | et .vj. eb̄de sc̄te cantant̄, vtpo- | te *Kyriel'*. *Qui passur⁹ ec̄.* | Postremo
habes *La-* | *metatiōes* dieb⁹ iādī | ctis
cantādas : dul | ci melodia non | incō-
fulte iāz | recētes ad | iectas. | ✠ ✠ ✠

f. a¹ v. : comença el *Passio* segons
Sant Mateu. A sota, gravat representant
el Calvari (fig. 14).

f. cv : [En vermell:] *Passio domi* | *ni* :
sc̄dm mar | cuz. FERIA ter | tia dicenda.

f. ev : [En vermell:] FERIA | .iiij. pas- |
sio sc̄dz | lucam.

f. gv : [En vermell:] In die ve | neris
fan- | cti passio, | sc̄dz ioh̄ez.

f. .iiij : [En vermell:] Dñica i ramis pal-
mar ante bendi | ctionez ramoꝝ dñi | euā-
glm | qd̄ sequit̄.

f. .iiij v. : [En vermell:] In vigilia refur-
rectionis domi- | ni ad benedictio | nem
cerei.

f. .iiij v. : [En vermell:] In vigilia na-
tiuita- | tis domini nostri ie- | su christi,
in matuti- | nis Euangelium.

f. kv v. : Comencen els cants poste-
riors a l'antífona de *Benedictus* indicats
en el títol.

f. l : ¶ [En vermell:] Incipiūt la | men-
tationes. | FERIA quarta. | Lectio prima.

lx, colofó : ¶ [En vermell:] Fuit im-
pressum in insigni ciuitate Cesar- | augus-
tana : industria discreti viri Georgij | Coci : germanice natōis. Peractū vero | xvij. die
mēsis aprilis. Anno salutis | millesimo quingentesimo decimo.

Marca d'En J. Coci a sota.

3) Pere Ferrer, *Intonario Caragoçano*. Saragossa, Coci (s. a.)

Caixa 299 × 181 mm. 4 ff. s. n. + LV ff. numerats. Sig. ✠⁴, a-d⁶, e-f⁴, g⁶,
h-i⁴, k⁶, l⁴. Lletre gòtica. Impressió en negre i vermell. Gravats i capitals en
fusta. Signes musicals.

Manquen en aquest exemplar, essent substituïts per fulles blanques, els ff. 8, 12,

✠ Sancti spūs assit nobis gfa. Amē.

Fig. 16. — Ferrer : *Intonario* (f. ✠⁴ v.)

Aue gfa plena

Dominustecū.

A luere gí na mater misericordi e víta
 dulce do et spes nra salue. Ad te clama m^o exu les fi
 li jene. Ad te suspira m^o gemētes et flentēs in bac la
 chríma rú valle. Eya ergo aduoca ta nostra illostu
 os mife rícoz deso culos ad nos conuerte.

Fig. 17. — Ferrer : *Intonario* (f. lv)

13 17, 18, 25. Exemplar estropellat, apedaçat poc hàbilment en molts indrets. Relligat en pergamí antic. En la coberta s'hi endevinen restes d'unes ratlles escrites en català en lletra del segle XVI.

f. 1 prel. : Portada orlada amb l'escut de l'arquebisbe D. Ferran d'Aragó al mig A sota, el títol : ¶ *Intonario Caragoçano*. | Con priuilegio imperial.

f. 1 v. prel. : ¶ *Al Illuſtriffimo y reuerendiffimo | feñor Don Hernando de Aragõ Ar | çobiffo de Caragoça* : Pedro ferrer | prefbytero fu muy humilde ſubdito.

Contienda ha ſido muy antigua y no menos debatida, Illuſtriffimo y Reuerendiffimo feñor, ſi es honeſto y razonable permitirſe la musica en la ygleſia de dios : o ſi fe deue prohibir totalmente el uſo de ella. I cada parte deſtas trae para confirmar fu opinion y deſhazer la contraria auctores graues a quiẽ ſigue, y razones harto eficaces con que fe defiende...

f. ✕ ii v., acaba el pròleg.

f. ✕ iii : ¶ Tabla de lo que eñl prefente intonario fe contiene. [A dues cols.]

f. ✕ iiii : acaba la taula. La part inferior de la plana l'omple el gravat que reproduïm reduït representant Jesús, firmat amb les inicials H. B. (fig. 15).

f. ✕ iiii v., estampa del Calvari (256 × 173 mm.) amb la inscripció a sota : ✕ Sancti ſpūs afflit nobis grā. Amē. (fig. 16).

f. 1 : ¶ [En vermell:] La forma que fe ha de tener en can- | tar todas las horas canonicas.

f. v : ¶ [En vermell:] Para conoſcer los introitos de miſſa de los ocho tonos.

f. xxxii v. : ¶ La forma q̄ fe ha de tener para into- | nar los Pfalmos Canticos hym- nos | y capitulas en viſperas.

f. xxxix : ¶ Inſtruccion para intonar por el bre | uiario todos los hymnos romanos | y del Arcobifpado de Caragoça : y de- | los obifpados de Pamplona calaho | rra : tara- çona : hueſca : Lerida : y abba | diado de Montaragon : y de muchas | religiones.

f. LV : Una belliffima estampa de la Mare de Déu del Roser encapçalant la música de la *Salve regina*. (fig. 17).

f. LV v. acaba : Per chriſtum dominum noſtrum. Amen | Finis. [Aquesta última paraula en capitals romanes.]

NOTA. — Per exigències del format del BUTLLETÍ, no ens ha estat possible donar els facsímils en la grandària original.